

פרשת התשובה והגאולה

הקדמה

פרשת נצבים נקראת תמיד בשבת שלפני ראש השנה¹, והיא מהווה הכנה לראש השנה. פרשה זו, היא מהקצרות ביותר בתורה, ארבעים פסוקים בלבד, והיא מחולקת לשני חלקים עיקריים, המתפרטים לארבעה. החלק הראשון, שבו עשרים פסוקים (כט, ט-כח), עוסק בברית בין ד' ובין עם ישראל², ומה יהיה עונשו של כל יחיד שמפר את הברית. בחלק השני, שבו גם כן עשרים פסוקים (ל, א-כ), מופיעות שלש פרשות: הפרשה הראשונה היא פרשת התשובה והגאולה (א-י). הפרשה השלישית היא פרשת הבחירה החופשית (טו-כ). לגבי הפרשה השנייה (יא-יד) נחלקו המפרשים האם היא ממשיכה את פרשת התשובה, או שהיא עוסקת בנושא אחר. מאמר זה יעסוק בפרשה הראשונה של החלק השני, והמאמר הבא יעסוק בפרשה השנייה.

א. פסוקי הפרשה

כך נאמר שם בפרשה הראשונה (פרק ל):

א. "והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, וְהִשְׁבַּתְךָ אֶל לִבְבְּךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדִּיחְךָ ד' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה.

ב. וּשְׁבַת עַד ד' אֱלֹהֶיךָ וּשְׁמַעַת בְּקוֹלוֹ, כִּכֹּל אֲשֶׁר אֲנֹכִי מְצוּחַ הַיּוֹם, אֹתָהּ וּבְנִיךָ, בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ.

ג. וּשְׁבַת ד' אֱלֹהֶיךָ אֶת שְׁבוּתְךָ וּרְחַמְךָ, וּשְׁבַת וּקְבַצְךָ מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיצְךָ ד' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה.

ד. אִם יִהְיֶה נִדְחָךְ בְּקִצְהַת הַשָּׁמַיִם, מִשָּׁם יִקְבְּצְךָ ד' אֱלֹהֶיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ.

¹ שולחן ערוך אורח חיים סימן תכ"ח סעיף ד'.

² עיין במאמר "מה צריכה להיות ההרגשה בראש השנה?" ח"ג פ"ג.

על משמעות הברית בכלל ועל משמעות המעבר בין מחיצות עיין במאמרים על ברית בין הבתרים (פרקים ג, ו) ועל ברית המילה (בהקדמה ובפרקים א-ד) בספרי "הדר התורה" בראשית, ב פרשת לך לך, וכן במאמרים על שילוח עבדים (פרקים ב-ג) ועל ספר הברית ודם הברית (פ"ג) בספרי "הדר התורה" שמות, בפרשת משפטים.

- ה. והביאך ד' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך ויְרַשְׁתָּהּ, והיטבך והרבך מאבותיך.
- ו. ומל ד' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך, לאהבה את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיידך.
- ז. ונתן ד' אלקיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך.
- ח. ואתה תשוב ושמעת בקול ד', ועשית את כל מצותיו, אשר אנכי מצוך היום.
- ט. והותירך ד' אלקיך בכל מעשה ידך, בפרי בטנך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטבה, כי ישוב ד' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך.
- י. כי תשמע בקול ד' אלקיך לשמר מצותיו וחקתיו הכתובה בספר התורה הזה, כי תשוב אל ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך".

ב. השאלות

- יש לשאול על הנאמר בפסוק א' "וְהִשְׁבַּת אֶל לִבְבְּךָ" והנאמר בתחילת פסוק ב' "ושבת עד ד' אלקיך": האם הם מצווים על התשובה, או שהם רק מתארים שכן יקרה, שישראל יחזרו בתשובה? על שאלה זו יענה המאמר הבא.
- עוד יש לשאול על פרשה זו מספר שאלות של כפילות:
1. לכאורה הנאמר בתחילת פסוק ב', "ושבת עד ד' אלקיך", חוזר על הנאמר בפסוק א', "וְהִשְׁבַּת אֶל לִבְבְּךָ"³!
 2. לכאורה הנאמר בפסוק ד', "אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך ד' אלקיך ומשם יקחד", חוזר על הנאמר בפסוק ג', "ושב ד' אלקיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ד' אלקיך שמה!"
 3. לכאורה הנאמר בפסוק ה', "והביאך ד' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך", חוזר על הנאמר בפסוקים ג-ד⁴!
 4. לכאורה הנאמר בפסוק ו', "ומל ד' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך, לאהבה את ד' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך", חוזר על הנאמר בפסוק ב', "ושבת עד ד' אלקיך ושמעת בקלו, ככל אשר אנכי מצוך היום, אתה ובניך, בכל לבבך ובכל נפשך"⁵!

³ אברבנאל בשאלתו הי"ב, "אור החיים" הקדוש בפסוק ב' וכבר הקשה כן הר"ן בדרשותיו סוף דרוש יוד.

⁴ אלשיך הקדוש בשאלתו השישית.

⁵ "אור החיים" הקדוש בפסוק ו'.

שאלות אלו כבר נשאלו על ידי רבותינו המפרשים, ולא נביא כאן את כל דבריהם, אלא רק הסבר אחד, שנראה לנו הפשוט ביותר, ומורכב מדברי מספר מפרשים. על פיו נבאר מה התחדש בכל פסוק, ומה עולה מהפרשה בכללותה.

ג. מה התחדש בפסוק א'?

בפסוק א' (שעליו לא נשאלה שאלה), יש חידוש: התשובה מקובלת גם מרוב צרות. יסוד זה כתב רבינו יונה בתחילת ספר "שערי תשובה" (שער א אות א): "התבאר, כי התשובה מקובלת גם כי ישוב החוטא מרוב צרותיו, כל שכן אם ישוב מיראת ד' ואהבתו, שנאמר: **'בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה, באחרית הימים, ושבת עד ד' אלקיך, ושמת בקולו' (דברים ד, ל)**".

רבונו יונה הביא את הפסוקים בפרשת ואתחנן, ושם התורה מדגישה יותר את הצרה שמתוכה באה התשובה, אבל גם בפסוקנו התורה מזכירה את הקללה שבאה על ישראל, ושבני ישראל חוזרים בתשובה "בכל הגוים אשר הדיחך ד' אלקיך שמה"⁶.

כעין זה כתב "אור החיים" הקדוש אצלנו: "הברכה והקללה - פירוש: לא מבעיא בעוד הטובה עליהם, אם הרשיעו וחזרו בתשובה שיהיו מרוצים אל ד', אלא אפילו אחר שנמאסו בעיני ד', ושלח בס חרון אפו, והדיחם מעל פניו, ולצד הצרה אשר תסובבם חוזרים בתשובה, כאומרו: **'וְהִשְׁבַּתְךָ אֶל לְבַבְךָ בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדַּיַחְךָ ד' אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה'**, אף על פי כן ישיב ד' שבותם".

⁶ עיין בירושלמי מסכת סנהדרין (פ"י ה"ב), שם אמרו: "כתיב 'וידבר ד' אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו, ויבא עליהם את שרי הצבא אשר למלך, וילכדו את מנשה בחאים' (דבה"ב לג, י-יא)... אמר רבי לוי: מולא של נחושת עשו לו, ונתנו אותו בתוכה, והיו מסיקין תחתיו. כיון שראה שצרתו צרה, לא הניח עבודה זרה בעולם שלא הזכירה.

כיון שלא הועיל לו כלום אמר: זָכֹר אֲנִי שֶׁהָיָה אֲבִי מִקְרָא אוֹתִי אֶת הַפְּסוּק הַזֶּה בְּבֵית הַכְּנֶסֶת: **'בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים, ושבת עד ד' אלקיך ושמת בקולו, כי א-ל רחום ד' אלקיך, לא ירפך ולא ישחיתך, ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם' (דברים ד, ל-לא)**. הרי אני קורא אותו. אם עונה אותי - מוטב. ואם לאו - הא כל אפייא שוין.

והיו מלאכי השרת מסתמין את החלונות, שלא תעלה תפילתו של מנשה לפני הקדוש ברוך הוא. והיו מלאכי השרת אומרים לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אדם שעבד עבודה זרה, והעמיד צלם בהיכל - אתה מקבלו בתשובה!?

אמר להן: אם איני מקבלו בתשובה - הרי אני נועל את הדלת בפני כל בעלי תשובה. מה עשה לו הקדוש ברוך הוא? חתר לו חתירה מתחת כסא הכבוד שלו, ושמע תחינתו. הדא הוא דכתיב: **'ויתפלל אליו ויעתר לו, וישמע תחינתו וישיבהו' (דבה"ב לג, יג)**.

יש לציין שמדרש זה מספר לנו על קיצוניות נוראה, שגם בשעת צרתו הגדולה, מנשה לא התפלל בתחילה אל ד', אלא לעבודה זרה! וגם כאשר כבר התפלל לד', לא עשה זאת בדרך הכנעה, אלא בדרך התרסה: **'אם עונה אותי - מוטב. ואם לאו - הא כל אפייא שוין'**! ולכן לא רצו מלאכי השרת שד' יקבל את תשובתו, ואף על פי כן ד' קיבל אותה!

ד. מה התחדש בפסוק ב'?

על השאלה הראשונה - מה התחדש בפסוק ב' לעומת הנאמר בפסוק א' - כתב הר"ן (בדרשות הר"ן סוף הדרוש העשירי): "ראשונה אמר: 'והשבות אל לבבך', כלומר: שתהרהר התשובה בלב, אבל לא תשלימנה עדיין שתעשנה בפעל, ואחר תתחזק להשלימה, וזהו שאמר: 'ושבת עד ד' אלקיך ושמעת בקולו' וגו'".⁷ כלומר: יש כאן שני שלבים של תשובה: השלב ראשון הוא של הבנת הלב בלבד בלא עשיית מעשים, וזהו שנאמר: "וְהִשְׁבַּת אֶל לִבְּךָ" (א). ואילו השלב השני הוא של עשייה בפועל, וזהו שנאמר: "ושבת עד ד' אלקיך ושמעת בקולו" (ב).⁸

ה. מה התחדש בפסוק ד'?

על השאלה השנייה - מה התחדש בפסוק ד' לעומת הנאמר בפסוק ג' - יש לענות שפסוק ד' מחדש בשורה שאינה מופיעה בפסוק ג'. בפסוק ג' נאמר "רק": "ושב ד' אלקיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ד' אלקיך שמה", והכוונה היא רק לארצות הקרובות, כעמון ומואב ואדום ומצרים. לעומת זאת פסוק ד', שאומר: "אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך ד' אלקיך ומשם יקחך", ודאי אינו מתיחס לארצות הגובלות בישראל, אלא למדינות רחוקות מאד, כמו הארצות שביבשת אמריקה וביבשת אוסטרליה, וכן הארצות שבדרום אפריקה, ובצפון אירופה ובמזרח הרחוק!⁹ אבל יש לשאול: הרי בפסוק ג' נאמר: "ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ד' אלקיך שמה"! וכיצד ניתן לומר ש"כל העמים" פירושו רק חלק מהעמים? תשובה לדבר ניתן לומר על פי מה שכתב הט"ז בהלכות ראש השנה (אורח חיים סימן תקפ"ב סק"ג): "כתב [ה'לבוש'] שאין לומר: 'מלוך על כל העולם כולו', שהוא כפל. ובכל הספרים יש כן. ונראה לי ליישב דמצינו הרבה פעמים רובו ככולו, וקא משמע לן כאן: כולו ממש". מפורש בט"ז שגם כאשר כתוב "כל" אין הכוונה בהכרח לכל ממש, אלא רק לרוב!

הוסיף היעב"ץ ב"מור וקציעה" שם: "כתב בט"ז ליישב כפל הלשון שבנוסח 'מלוך על כל העולם כולו'. ודבר ד' בפיו אמת, והוא דבר פשוט ומצוי לרוב גם במקרא, כמו: 'כל העדה כולם קדושים' (במדבר טז, ג), וזולתו, כמו שכתבתי בס"ד

⁷ דברי הר"ן הובאו באברבנאל כאן.

⁸ עיין בסיכום של המאמר הקודם.

⁹ עיין גם ברמב"ן ויקרא כו, טז.

בהגהות התפילה, וכן מצינו בהרבה מקומות במשנה, וכמוהו עוד בנוסח תפילה דראש השנה: 'וכל הרשעה כולה'¹⁰.

אם כן יש לומר שגם בפסוקנו שכתוב: 'ושב וקבצך מכל העמים' הכוונה לרוב העמים.

יש להביא ראיה להסבר זה מהנאמר בספר ירמיהו (פרק מ).

כך נאמר שם:

ז. 'וישמעו כל שרי החילים אשר בשדה, המה ואנשיהם, כי הפקיד מלך בבל את גדליהו בן אחיקם בארץ, וכי הפקיד אתו אנשים ונשים וטף, ומדלת הארץ, מאשר לא הגלו בבלה.

ח. ויבאו אל גדליה המצפתה...

יא. וגם כל היהודים אשר במואב ובבני עמון ובאדום ואשר בכל הארצות שמעו כי נתן מלך בבל שארית ליהודה, וכי הפקיד עליהם את גדליהו בן אחיקם בן שפן.

יב. וַיָּשְׁבוּ כָל הַיְהוּדִים מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר נִדְחוּ שָׁם, וַיָּבֹאוּ אֶרֶץ יְהוּדָה, אֶל גְּדַלְיָהוּ הַמְּצַפְתָּה."

הנביא אומר (בפסוק יב): 'וַיָּשְׁבוּ כָל הַיְהוּדִים מִכָּל הַמְּקוֹמוֹת אֲשֶׁר נִדְחוּ שָׁם,

ויבאו ארץ יהודה!'

האם כוונת הנביא לומר שכל הגולים לבבל שבו אז מבבל? ודאי שלא! גלות בבל היתה שבעים שנה¹¹, וההתקבצות המתוארת כאן היתה מיד אחרי חורבן בית המקדש. אלא הכוונה היא שרק היהודים שהיו בארצות הקרובות לארץ יהודה, בדומה לעמון ומואב ואדום, שבו אליה כעת. כך גם בפרשתנו: פסוק ג' שאומר: 'ושב ד' אלקיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ד' אלקיך שמה' מתיחס רק לארצות הקרובות, כעמון ומואב ואדום ומצרים. ורק פסוק ד' שאומר: "אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך ד' אלקיך ומשם יקחך", מתיחס לארצות הרחוקות מאד!

ו. מה התחדש בפסוק ה'?

על השאלה השלישית - מה התחדש בפסוק ה' לעומת הנאמר בפסוקים ג-ד -

יש לענות שפסוק ה' מחדש מספר חידושים שאינם מופיעים בפסוק ד'.

¹⁰ עיין גם ב"שערי תשובה" שם (סק"ד) שכתב: "וימחזיק ברכה" מייתי ראיה מדברי הש"ס כמה פעמים, ועיין ב'בנין אריאל' בפרשת קרח בפסוק 'כל העדה כולם קדושים' (במדבר טז, ג). ועיין בט"ז לעיל סימן ש"פ (סק"א), וכאן בט"ז שכתב: 'ויש ראיה לזה לעיל' חסר בדפוס תיבות: 'סימן ש"פ', וכמו שכתב ביד אפרים".

¹¹ עיין ירמיהו כה, יא-יב; כט, י; דניאל ט, ב; דבה"ב לו, כ-כג; עזרא א, א-ג ומסכת מגילה יא ע"ב-יב ע"א.

1. בפסוק ד' נאמר: "אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך ד' אלקיך ומשם יקחך". אבל לא כתוב לאן יקבץ אותנו ד'! האם לארגנטינה? ואולי לאוגנדה? בא פסוק ה' ומוסיף: "והביאך ד' אלקיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך". כלומר: לארץ ישראל!

2. עוד נאמר בפסוק ה': "וירשתה". מה משמעות המלה "וירשתה"? דבר זה לימדנו רש"י בתחילת פרשת כי תבוא. התורה אומרת שם: "והיה כי תבוא אל הארץ אשר ד' אלקיך נתן לך נחלה, וירשתה וישבת בה" (דברים כו, א). כתב שם רש"י: "והיה כי תבוא וירשתה וישבת בה - מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה". נמצאנו למדים שפירוש המלה "וירשתה" הוא: "וכבשתה".

מה החידוש במלה זו? יהודים מעטים ישבו בארץ ישראל בכל השנים, והתורה מבטיחה שיהיה קיבוץ גלויות גדול לארץ ישראל. אבל התורה מבטיחה שלא רק שעם ישראל ישוב לארץ ישראל וישב בה תחת שלטון זר, אלא גם יכבוש אותה, כלומר: ישלוט בה!¹²

3. עוד נאמר בפסוק ה': "והיטבך והרבך מאבותיך". מה משמעות מלים אלו? באופן כללי המשמעות היא שיהיה יותר טוב ממה שהיה לאבותינו. אבל האם ניתן להצביע על דברים מסוימים הכלולים בהבטחה זו? יש לענות על כך על פי הרמב"ם שהכוונה היא למלך המשיח ולבנין בית המקדש!

בהלכות מלכים (פרק י"א ה"א) הביא הרמב"ם את פרשתנו כמקור מהתורה לכך שמלך המשיח יגאל את ישראל: "המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה המקדש, ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם: מקריבין קרבנות, ועושין שמטין ויובלות ככל מצותן האמורה בתורה. וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבינו, שהרי התורה העידה עליו, שנאמר: 'ושב ד' אלקיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך מכל העמים וגו'". אם יהיה נדחך בקצה השמים, משם יקבצך ד' אלקיך ומשם יקחך. והביאך ד' אלקיך וגו'. ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים".

¹² עיין בספר "נצח ישראל" למהר"ל פ"א, שם כתב שיש בגלות שלושה ענינים: הפיזור, הגלות מהארץ והיותנו תחת שלטון זר, ובגאולה נגאל משלושתם. והדברים מפורשים כאן בפרשה.

יש לשאול על דבריו האחרונים: כיצד כתב הרמב"ם "ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים!" והרי לא נזכרו כאן לא מלך המשיח ולא בית המקדש!
 נראה ליישב ששניהם כלולים במה שכתוב בסוף פסוק ה': "והיטבך והרבך מאבתיך!" כלומר: המצב יהיה עוד יותר טוב ממה שהיה בזמן הטוב ביותר שהיה, שהוא זמן שלמה המלך, שהיה כמו משיח, ובנה את בית המקדש¹³!

¹³ א. עיין ברבינו בחיי כאן (ט) שכתב: "כי ישוב ד' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך - יתכן שירמוז הכתוב הזה לחזרת המלך עם הכלה בזמן הגאולה, ושעור הכתוב כן: כי ישוב ד' לטוב לשוב עליך כאשר שש על אבותיך, ובאור הענין: כי ד' הנכבד יותרך בכל מעשה ידיך, כלומר יתן לך יתרון טובה כשישוב המלך אל המלכות, ואז ישוב עליך כאשר שש על אבותיך". ועיין גם ברמב"ן ויקרא כו, טז.

ב. על המצב בימי שלמה עיין במל"א ה, א-יד, והשוה לישיעהו פרק יא. ועיין ברמב"ם בהלכות תשובה (פ"ט ה"ב), שכתב: "שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד - בעל חכמה יהיה יתר משלמה!" וב"מורה נבוכים" (חלק ב' פרק כ"ט) כתב הרמב"ם: "ואמנם אמרו 'כאור שבעת הימים' (ישעיהו ל, כו), המפורשים אמרו שהוא רוצה בו הרבוי, כי העברים ירבו בשבעה. ואשר יראה לי שהוא רומז אל שבעת הימים של חנוכת הבית אשר היו בימי שלמה, אשר לא היתה מעולם לאומה מעלה והצלחה ושמחת הכל כמו שהיתה בימים ההם" (מקור זה מבני יקירי הרב בניהו נ"י). ועיין במדרש ויקרא רבה (ז, ד): "וערבה לד' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות (מלאכי ג, ד), כימי עולם - כימי משה, וכשנים קדמוניות - כשני שלמה". ובשמות רבה טו, כו אמרו: "הלבנה בראשון... מתחלת להאיר, וכל שהיא הולכת מאירה, עד ט"ו ימים, ודיסקוס שלה מתמלא... כך ישראל ט"ו דור מן אברהם ועד שלמה... כיון שבא שלמה נתמלא דיסקוס של לבנה, שנאמר: 'וישב שלמה על כסא ד' למלך' (דהי"א כט). וכי יוכל אדם לישב בכסאו של הקדוש ברוך הוא? מי שנאמר בו: 'כרסיה שביבין די נורי' (דניאל ז)!" אלא מה הקדוש ברוך הוא שולט מסוף העולם ועד סופו ושולט בכל המלכים, שנאמר: 'יודוך ד' כל מלכי ארץ' (תהלים קלח), כן של שלמה מסוף העולם ועד סופו, שנאמר: 'וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו', והמה מביאים איש מנחתו' (דהי"ב ט), לכך נאמר: 'וישב שלמה על כסא ד' למלך'.

הקדוש ברוך הוא לבושו הוד והדר, ונתן לשלמה הוד מלכות, שנאמר: 'ויתן עליו הוד מלכות' (דבהי"א כט),

בכסאו של הקדוש ברוך הוא כתיב: 'ודמות פניהם פני אדם ופני אריה' (יחזקאל א), ובשלמה כתיב: 'ועל המסגרות אשר בין השלבים אריות בקר' (מל"א ז), וכתוב אחד אומר: 'כמעשה אופן המרכבה' (שם),

בכסאו של הקדוש ברוך הוא אין דבר רע נוגע, שנאמר: 'לא יגורך רע' (תהלים ה), ובשלמה כתיב: 'אין שטן ואין פגע רע' (מל"א ה),

הקדוש ברוך הוא עשה ששה רקיעים ובשביעי יושב, ובכסאו של שלמה כתיב: 'שש מעלות לכסא' (מל"א י) ויושב במעלה השביעית, הרי נתמלא דיסקוס של לבנה".

ועיין גם בפסיקתא דרב כהנא פיסקא ה (דף נג ע"א) ובפסיקתא רבתי טו, יז. בזהר יתרו פה ע"א (שהוא בספר "אורות" עמ' קו) אמרו: "ביומי דשלמה קיימא סיהרא באשלמותא", ועיין שם בפסקה ב"אורות".

ז. מה התחדש בפסוק ו'?

על השאלה הרביעית - מה התחדש בפסוק ו' לעומת הנאמר בפסוק ב' - יש לענות על פי מה שכתב רבינו יונה בספר "שערי תשובה" (שער א אות א): "והתבאר בתורה, כי יעזור ד' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת, ויחדש בקרבם רוח טהורה, להשיג מעלת אהבתו, שנאמר: 'ושבת עד ד' אלקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום וביניך בכל לבבך ובכל נפשך' (דברים ל, ב). ואומר בסוף הענין (שם, ו): 'ומל ד' את לבבך ואת לבב זרעך' - להשיג אהבתו".

אם כן יש כאן חידוש גדול שד' ימול את לבבנו ויביא אותנו למדרגות עליונות של אהבת ד', שאנו איננו מסוגלים להגיע אליהן בכוחנו¹⁴.

ח. מה התחדש בפסוקים הבאים?

גם בפסוקים הבאים, שלא שאלנו עליהם שום שאלה, יש מספר חידושים. כך נאמר בהם:

ז. "ונתן ד' אלקיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר רדפוך.

ח. ואתה תשוב ושמעת בקול ד', ועשית את כל מצותיו, אשר אנכי מצוך היום.

ט. והותירך ד' אלקיך בכל מעשה ידך, בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה, כי ישוב ד' לשוב עליו לטוב כאשר שש על אבתך".

כלומר: ד' יתן את הקללות על אויבינו ועל שונאינו (ז). ד' יצליח כל מעשה ידינו: בפרי בטננו, בפרי בהמתנו ובפרי אדמתנו (ט)¹⁵. ד' ישמח להיטיב לנו (ט).

סיכום

בכל פסוק התחדש לפחות חידוש אחד:

1. התשובה מקובלת גם מתוך צרות (א).
2. שלב ראשון של התשובה: הבנת הלב (א).
3. שלב שני של התשובה: עשייה בפועל (ב).

מתוך כך ד' יגאל אותנו, והדברים מתפרטים לענינים רבים:

¹⁴ רבנו יונה כתב שפסוק ו' הוא הבטחה, ולא ציווי. וכן נראה פשוט מהעובדה שהנושא בפסוק הוא הקב"ה, ולא עם ישראל, שהוא היה נושא בפסוקים א-ב! וכן כתבו גם הראב"ע, הרמב"ן, הספורנו, ה"כלי יקר" והמלבי"ם, עיין שם. מתוך כך גם נראה שרבנו יונה ושאר המפרשים מסבירים את פסוק ב' כתשובה מלאה, ולא כמו שפירש "אור החיים" הקדוש שפסוק ו' הוא שלב נוסף בתשובה של עם ישראל. לגבי הסבר הרמב"ן עיין באברבנאל וב"תולדות יצחק" וברש"י שבת קנא ע"ב וביעב"ץ שם.

¹⁵ יש לציין שאפשר להחשיב נקודה זאת כשלושה ענינים: א. ד' יצליח את מעשה ידינו בפרי בטננו. ב. ד' יצליח את מעשה ידינו בפרי בהמתנו. ג. ד' יצליח את מעשה ידינו בפרי אדמתנו.

1. ד' יקבץ גלויותינו מכל העמים (ג).
2. ד' יקבץ גלויותינו גם מקצה השמים, כלומר: גם מאמריקה ומאוסטרליה ומשאר המקומות הרחוקים, ולא רק מהמקומות הקרובים לארץ ישראל (ד).
3. ד' יביא אותנו לארץ ישראל, ולא לארץ אחרת (ה).
4. עם ישראל יזכה לכבוש את הארץ ולשלוט בה (ה).
5. ד' ישלח לנו את המשיח ויבנה את בית המקדש (ה).
6. ד' ימול את לבבנו לאהבה אותו (ו).
7. ד' יתן את הקללות על אויבינו ועל שונאינו (ז).
8. ד' יצליח כל מעשה ידינו: בפרי בטננו, בפרי בהמתנו ובפרי אדמתנו (ט).
9. ד' ישמח להיטיב לנו (ט).

יש לשים לב שהתשובה הכתובה כאן היא תשובה **כללית**, של כל עם ישראל, ולא תשובה **פרטית**, ולכן השכר עליה הוא הגאולה של כל עם ישראל!¹⁶

סיום

בדורות האחרונים זוכה עם ישראל לשוב לארץ ישראל:
לפני כמאה וחמישים שנה היו בארץ רק אלפים בודדים של יהודים.
לפני כמאה שנה היו בארץ כחמישים אלף יהודים.
לפני כשבעים שנה היו בארץ פחות משישים ריבוא יהודים, ושערי הארץ היו סגורים לרוצים לבוא אליה.
לפני כששים ושבע שנה הוקמה מדינת ישראל, ואחרי כאלפיים שנה חזר השלטון של עם ישראל על ארץ ישראל, ושערי הארץ נפתחו לכל היהודים הרוצים לבוא אליה.
כיום יש בארץ יותר משש מאות ריבוא יהודים, שעלו מכל ארבע כנפות תבל, כן ירבו.

התקיימות הבטחות התורה מלמדות אותנו על אמיתות התורה, שכן רק בורא העולם ומנהיגו הוא שיכול היה להבטיח הבטחה כזו ולקיימה, שהרי בדרך הטבע כל מקום שנכבש על ידי אויבים, אין העם הגולה ממנו חוזר אליו ושולט בו. על אחת כמה וכמה ארץ ישראל, שיש בה מעלות גשמיות ורוחניות רבות:
התורה מעידה עליה שהיא "ארץ טובה ורחבה, ארץ זבת חלב ודבש" (שמות ג, ח), "ארץ נחלי מים, עינת ותהמת לצאים בבקעה ובהר. ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם, לא

¹⁶ יש לציין שרבנו יונה ב"שערי תשובה" (א, א) למד מכאן גם על תשובה פרטית, כפי שהתבאר. ועיין בחוברת "שבילין" של ישיבת "נהר דעה", נהריה, גיליון מספר 3, עמ' 155-131.

תחסר כל בה, ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת" (דברים ח, ז-ט). היא נמצאת במקום ממוזג, ובמרכזו של העולם, בין יבשות אירופה אסיה ואפריקה, ויש לה חוף לים התיכון, שמשם ניתן להפליג לארצות הקרובות¹⁷, וכן לאירופה, לצפון אפריקה, ולמערבה¹⁸, וכן יש לה חוף לים סוף, שמשם ניתן להפליג לאסיה ולמזרח אפריקה¹⁹. ומעלותיה הרוחניות מושכות את כל העמים לשבת בה ולשלוט בה²⁰. ואף על פי כן לא הצליחו האומות ליישב את הארץ, כי ד' שמר אותה לנו²¹.

יהי רצון שכל עם ישראל ישוב בתשובה שלמה, ומתוך כך יזכה לשוב לארץ ישראל, ולשלוט בכולה, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת, תחת מלכותו של מלך המשיח, ובית המקדש יעמוד בראש ההרים, וינהרו אליו כל הגויים.

¹⁷ עיין בבראשית מט, יג, מ"א ה, כג ובמקבילה בדה"ב ב, טו, ועוד.

¹⁸ עיין ביונה א, ג, ובמפרשים שם ועוד.

¹⁹ עיין במל"א ט, כו-כח ובמקבילה בדה"ב ח, יז-יח, וכן במל"א כב, מט-נ ובמקבילה בדה"ב כ, לה-לו.

²⁰ עיין בספר "הכוזרי" ב, יד-כב.

²¹ עיין רמב"ן ויקרא כו, לב: "מה שאמר בכאן: 'ושממו עליה אויביכם', היא בשורה טובה, מבשרת בכל הגלויות, שאין ארצנו מקבלת את אויבינו. וגם זו ראייה גדולה והבטחה לנו, כי לא תמצא בכל הישוב ארץ אשר היא טובה ורחבה, ואשר היתה נושבת [כלומר: מיושבת] מעולם, והיא חרבה כמוה. כי מאז יצאנו ממנה לא קבלה אומה ולשון, וכולם משתדלים להושיבה ואין לאל ידם" (ברוב הדפוסים דברים אלו של הרמב"ן מופיעים בסוף פירושו לפסוק ט"ז).

ועיין ברבינו בחיי שם, שהוסיף: "ומזה אמר שאף היושבים בה ינהגו שממה עליה, שלא יבנו עליה חומה ומגדל. וכל האומות ישתדלו לבנותה ואין להם כח, ויש בזה סימן גדול לישראל שמיום שחרבה לא קבלה אומה ולשון, ולא תקבל עד שישבו אפרוחיה לתוכה". ועיין במאמרו של פרופסור יהודה אליצור "ארץ ישראל במחשבת המקרא", בספרו "ישראל והמקרא" (הוצאת אוניברסיטת בר אילן, רמת גן, תש"ס).